

PULK-BALIKLI (ÇAYIRLI-ERZİNCAN) PETROL SAHASININ TARİHİ SÜRECİ

THE HISTORY OF OIL FIELD, PULK-BALIKLI (ÇAYIRLI-ERZİNCAN)

Yrd. Doç. Dr. Deniz AKPINAR¹
Yrd. Doç. Dr. M. Samet ALTINBILEK²

ÖZET: Bu çalışmada, Çayırli-Erzincan Pulk'taki petrol imkânlarının araştırılması sürecinde yaşanan bütün aşamalar, gün ışığına çıkmış mevcut belgeleriyle ve sonuçlarıyla bir örnek olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ülkemizdeki petrol üretimi çabalarının tarihi seyrini ve karşılaşılan durumları tespit etmede, sürecini, sanılanın ötesindeki literatür ve arşiv bilgilerini de katarak konuyla ilgilenecek araştırmacılara da daha kapsamlı bir araştırma çerçevesi sunulmuştur. Petrol üretim politikaları konusunda yaşanan gelişmeleri farklı bilgi kaynaklarında zamanla değişen çelişkin sonuçlarını ve nedenlerini de ortaya koyabilmiş olmak hedeflenmiştir. Neden ve niçin soruları bol olan ve günümüzdeki kamuoyu kanaatlerinin de pek ikna olmadığı bu konuda, iç ve dış bir takım gelişmelerin, süreçteki etkilerini de göz önüne serebilmiş olmak nihai hedeftir. Şüphesiz konuya muhatap; Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'dir. Araştırma, her iki dönemde oluşan belgeleri ve çalışmaları bir arada değerlendirme fırsatını sunmak ve ayrıca petrol politikasının da bir arada değerlendirmesinin yapılabilmesi bakımından önemlidir.

Anahtar sözcükler: Pulk, Erzincan, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti, Petrol.

ABSTRACT: In this study, all phases in the investigation of oil search Çayırli-Erzincan in Pulk was evaluated with unearthed current documents and the results as a sample. In the meantime, to understand and determine the current state of historical processes of oil production efforts in our country, the study presented a more broadened research framework for those who are interested in the issue with a huge literature and archive data. The study firstly aimed to present the experienced developments of the oil production politics in different resources with gradually changing results and reasons. The study also aimed to display the effects of domestic and foreign developments on this issue which has still an unconvinced public opinion and includes many why questions. Undoubtedly, addresses in this study are Ottoman State and Republic of Turkey. In the study, having a chance of presenting documents and researches in both periods is also important for the evaluation oil politics together.

Keywords: Pulk, Erzincan, Ottoman State, Republic of Turkey, Oil.

1. GİRİŞ

Anadolu'da yer altı ve madenlerinin işlenmesi çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Anadolu'da kurulmuş olan medeniyetler; Anadolu zengin maden yataklarına sahip olduğu için madenleri siyasi, iktisadi ve kültürel olarak birçok alanda kullanıla gelmiştir. (Soykan ve Mutluer, 1995, s.37-56) Bu zengin yer altı kaynaklarından biride petrol olmuştur. İnsanlığın yirminci yüzyıldan başlayarak günümüze değin uğruna birçok kez savaştığı petrole tanışıklığı petrolün yer altındaki birtakım çatlakların arasından kendiliğinden yeryüzüne sızması ile başladı. Bu sızıntılar jeolojik yapısından dolayı ilk olarak Mezopotamya ve Bakü petrol alanlarında görüldü. (Durand, 1996, s.10-11) İlk modern petrol çıkarılması çalışması Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk petrol kuyusunun 1859 yılında Pensilvanya'nın kuzeybatısında Titusvill yakınlarında açılması ile başladı. (Tümertekin, 1970, s.138) Osmanlı Devleti coğrafyasında da

¹ Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye, dakpinar@erzincan.edu.tr

² Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye msaltinbilek@erzincan.edu.tr

önemli rezervler keşf edilmeye başlandı. Keşf edilen bu alanlar üzerinde kısa bir süre sonra batılı şirketler rekabet etmeye başladı. (Göksu, 1966, s.39) Osmanlı devleti döneminde bu bölgelerde ilk petrol arama ve çıkarma ruhsatları vermeye başladı. (Balıksoy, 1965, s.77) Petrolün varlığı çok eski tarihlere dayanmasına karşın modern olarak Osmanlı petrolleriyle ilgilenmesi 20. yüzyılın başlarında başlamış oldu. (Öngör, 1964, s.100)

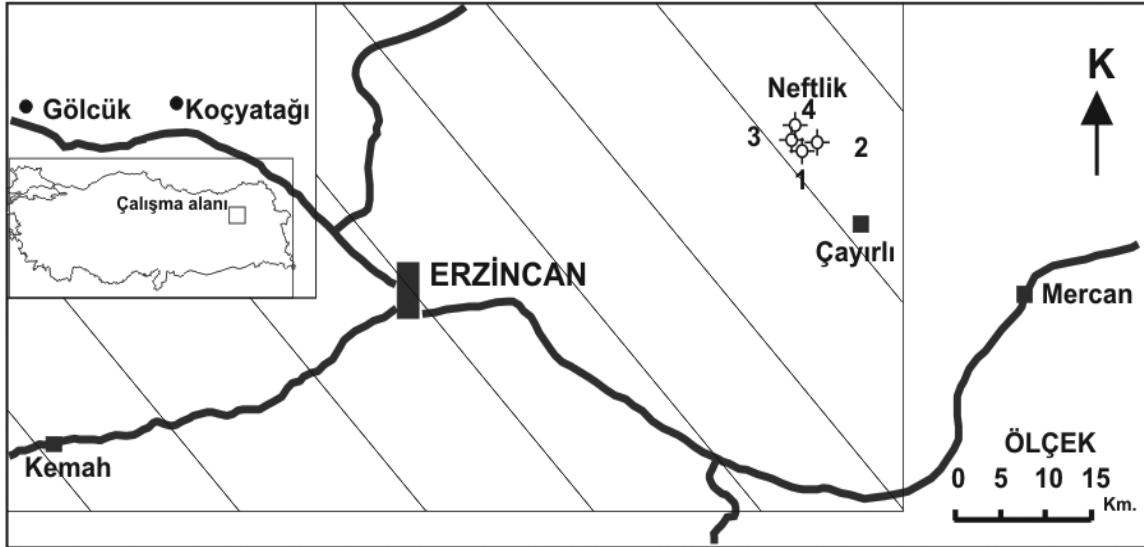
19. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'yu siyasi, iktisadi ve askeri olarak etkileyen en önemli yer altı kaynaklarından biri hiç şüphesiz petrol olmuştur. İngiltere Osmanlı coğrafyası üzerindeki petrol rezervlerini kontrol altına almak için bölgeye yoğunlaşmaya başlamıştır. (MacQueen, 2013, s.118) Osmanlı Devleti de coğrafyasındaki bu zengin kaynaklara bilinenin aksine hiç de duyarsız kalmadı. II. Abdülhamid döneminden itibaren bölgedeki petrol alanları üzerinde önemli çalışmalar yapılmıştır. 1898'de Musul'da olduğu gibi Bağdat petrol ve nefit maden imtiyazının devlet hazinesine ait olduğu belirtilmiştir. (B.O.A, İ. HUS, 68-7) Bağdat ve Hicaz demiryollarının geçtiği noktalar ile petrol bölgelerinden geçirilmesi tesadüf değildi. (B.O.A, HH,THR, 239-60) I. Dünya Savaşı'na iktisadi boyuttan bakıldığı zaman, Osmanlı toprakları üzerindeki zengin ve el değmemiş petrol alanlarını İngiltere ve Almanya'nın kontrolüne alma mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmekte bir sakınca bulunmamaktadır. Birinci Dünya savaşından sonra çizilen siyasi harita da, batının petrol bölgelerinin sömürsü ve emniyeti üzerine çizildiği görülmektedir. Böylece 20. Yüzyılda dünyanın siyasal ilişkilerinin oluşmasında petrol en önemli meselelerden biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ise II. Abdülhamid döneminde petrolün öneminin kavranmasıyla petrol alanlarında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. (Taşman, 1949, s.9-13) Anadolu'daki ilk petrol kaynağı(biri silinecek) 1887 yılında İskenderun vilayeti Çengen köyü muhitinde keşif edilmiştir.(B.O.A, MV, 42-2) Bu bölgedeki petrol rezervlerinin çıkartılması için çalışmalar başlatılmıştır.(B.O.A, İ..MMS. 113-4831) Bu havalide bir Alman-İngiliz firması tarafından 10 kadar küçük sondaj yapıldığı ve bil'ahara müspet netice alınmadığı için faaliyetleri durdurulmuştur. (Lokman, 1957, s.91) Yine bu çalışmalardan biriside Erzurum vilayetine bağlı Tercan kazasında bulunan Pulk köyündeki petrol olmuştur. Mezkûr bölgedeki yer altı kaynaklarının bölge ve ülke menfaatine kullanılmaya başlanmasının tarihi seyrine bakıldığı zaman çok önemli bilgilere ulaşılmıştır. 17. Yüzyılın ortasından itibaren, bölgedeki yer altı kaynaklarının tüzel ve özel olarak değerlendirilmeye başlandığı anlaşılmıştır. Bu araştırmaya göre Pulk petrol sahası Osmanlı devleti tarafından ilk işletme girişimleri olan yerlerden biridir.³

2.OSMANLI DÖNEMİNDE PULK PETROLLERİ

Konum olarak Erzurum Vilayet-i dâhilinde Tercan Kazası'nda Mans Nahiyesi'nde Pulk Karyesi arazi vakfiyesi durumunda bulunan petrol menbai, Erzurum'a 70 Bayburt'a 80 Tercan'a 16 kilometre mesafededir. Karasu çayının, birer ayağı bulunan Durum Deresi'yle Pulk Çayı'nın arasında 50.000 dönüm arazi üzerinde bulunmaktadır. (B.C.A, 310..10.0-182,255.4, 19, left,14) Harita 1. Pulk Petrol Sahasının lokasyon haritası.

³Mezkur bölgedeki yer altı kaynağı bölge halkının çeşitli ihtiyaçlarını gidermiştir. Halkın günlük yaşantısında önemli bir yere sahipti. Neflikten elde edilen elde edilen mamul, halk tarafından aydınlanma ve ısınmanın yanında hayvanlarda zuhur eden çeşitli yara ve hasarın tedavisinde kullanılmıştır.

Kaynak: Abdullah Gedik, "Kemah-Erzincan-Çayırli Yöresi Tersiyer Birimlerinin Jeolojisi ve Petrol Kaynak Kaya Özellikleri", *MTA Dergisi*, 137, 1-26, 2008.

Tercan çevresindeki petrol/neft kaynağının işletilmesi hakkındaki bilgiye ilk olarak Osmanlı Arşiv kayıtlarında rastlanmıştır. Sultan İbrahim tarafından 5 Zilhicce 1056/12 Ocak 1647 tarihli bir hatt-ı hümayûn ile Tercan'nın Pulk köyünün tamamı ve neft kuyuları, (Kılıç, 2009, s.173-187) *yaptığı ibadet ve hayır eserlerinin kıyamete kadar hizmet edebilmesi için hazine kâtibi Cafer Efendi'ye verildi.* (Konyalı, 1992, s.223) Adı geçen köyde atıl ve bakımsız neft kuyuları bulunmaktaydı. (Yüksel, 1998, s.412) Kısa bir süre sonra kuyular ıslah edilerek neft çıkarılmaya başlamıştır. (Karasu ve Özyardımcı, 1968, s. 31) 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin vakıf arazileri içinde neft imalathanesi olarak gösterilmiştir. (Yüksel, s. 412). Bu zengin arazi Osmanlı Devleti'nde Cafer Efendi ve vakfı tarafından işletilmiştir. (B.O.A, BEO, 3400-254940; B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 127) Bu bilgilerden hareket ederek şunu da ifade etmek pek yanlış olmayacaktır; petrol bugünkü şekliyle olmasa bile yüzyıllardır bu coğrafyalarda kullanılan bir kaynaktır.

Görsel 1. Pulk (Balıklı) Petrol sahasının görünümü (doğudan batıya)

Pulk mıntıkasında 1880-1882 yılları arasında Tiflisli Gardikof isminde bir Ermeni kendi imkânlarıyla bir kuyu açmıştır. (Lokman, 1969, s.219-247) Pulk bölgesindeki madenlerin ilk imtiyazı Sarıca Osman Bey adına bir kişiye 1887 yılında verilmiştir. (Ediger, 2006, s. XXIII) II. Abdülhamid döneminde Almanya ile siyasi ve iktisadi yakınlaşma başlamıştı. Bu yakınlaşmayla, Osmanlı coğrafyasındaki yer altı kaynaklarının imtiyaz hakkından Almanya istifade etmeye başlamıştır. Bu duruma örnek olarak Tercan kazası Pulk Köyü'ndeki petrol ve petrol kaynaklarının 99 yıllık imtiyazı Ahmet Celaleddin Paşa tarafından Mösyö Şarel Rayzer'e 1889'da bir şartname ile ihale edilmiştir. (B.O,A, Y..PRK.OMZ, 22-2;B.O,A, BEO, 1169-87648) Bölgeden çıkartılan petrol Rayzer tarafından ihraç edilmiştir.(B.O.A, ŞD, 3068-63) Osmanlı'da içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde, imtiyaz haklarının kullanılmalarının kısa sürede değiştiğini ve yaklaşık on yıl sonrasında başkalarının da bu imtiyazları kullanma haklarının ortaya çıktığını görmek mümkündür.

Harita 2. Pulk köyündeki petrol ve petrol madenleri haritası

Kaynak; B.O. A, 2-22, Y..PRK.OMZ.

Nitekim 1895-1899 Anadolu Vilayet Müfettiş-i Umumiliği olarak görevlendirilen Ahmet Şâkir Paşa (B.O,A, A.MKT.MHM, 720-2), Erzurum Vilayetinin kalkınmasını sağlamak maksadıyla yol yapımı, madenlerin işletilmesi, ağaçlandırma ve özel şirketler tesisi gibi kalkınmaya yönelik çalışmalar başlattı. (B.O,A, DH.TMIK.S, 7-70) Zira Şakir Paşa'nın mecbur olduğu bir husus da, yapılacak ıslahata gerekli mali kaynakların tespiti ve gelirlerin artırılması oldu. Bu minvalde isteği üzerine, maden araştırmaları için görevlendirilen Orman ve Maden Nezareti, maden mühendisi Abdullah Kazım Efendi'nin çalışmaları sonunda, Erzincan'ın Tercan kazası Pulk Köyü'nde açılan iki kuyunun birinde gaz ve petrol bulundu. (Karaca ve Şen, 1993, s. 85)

1898 yılında bölgede yabancılara yer altı kaynaklarının imtiyazı verilme girişimleri olduğu gibi, Osmanlı vatandaşlarına da bölgede araştırma ruhsatı verilmiştir. Bu minvalde 1898’de Trabzon Valiliği ve Şakir Paşa başta olmak üzere Trabzon Ticaret odasına kayıtlı tüccarlardan Çulhazade Biraderler bölgedeki kaynakları işletmek için harekete geçmişlerdir. (B.O,A, BEO 1120-83930; B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 25-86) Pulk havalisinde Çulhazade Mehmed Kadri ve Ahmed Şükrü kardeşlere petrol arama izni verilmiştir.(B.O.A, DH, MKT, 2141-81) Bu bölgedeki kaynakların ve yol güzergâhları askeri için önemli olduğundan dolayı Rusya tebaasına bağlı Garvişof (B.O,A,Y, PRK,OMZ, 2-22) adlı kişi yerine,⁴ Osmanlı tebaasına bağlı kişilere verilmesine dikkat edilerek ruhsat verilmiştir.(BOA, BEO, 1120-83930) Ama bu izin fazla sürmeyerik imtiyazları fes edilmiştir. (Ediger, 2006, , s. XXIV) Özel girişimler bölgedeki petrol kaynaklarının çıkartılmasında ve işletilmesinde kayda değer bir faaliyet gösterememişlerdir.

Bölgenin zenginliğinin farkına varan Osmanlı Genel Kurmayı 1905 yılında Doğu Anadolu’da konuşlandırılan Dördüncü Ordu’nun ihtiyacını karşılamak için Pulk köyünde çıkartılan petrolün işletme hakkına talip olmuştur.(B.O.A, Y..MTV, 279-69) Erzurum petrolerinin Dördüncü Ordu tarafından işletilmesi konusunda yapılan teklif Şûra’yı Devlet tarafından reddedilmiştir.(Ediger, s. XXIV). Dördüncü Ordu, bölgede bulunan petrol madenin yabancı şirketlere işletmeye verilmesinin uygun olmadığı, işletmenin devlet eliyle yerli bir şirkete verilmesi, gerektiği belirtmiştir.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 117) Bu maden bölgesinin Şura-i Devlet tarafından özel vakfa ait olduğu bildirilmiştir.(B.C.A, 310..10.0-182,255.4, left, 22-23) Arazinin Erzurumlu Hacı Cafer Efendi vakfına ait olduğu bildirilmiştir.(B.O.A, BEO, 3510-263201;B.O.A, S.MK, 14-22) Arazinin özel bir vakfa ait olduğunu 1905 yılında arşiv kayıtlarında şöyle belirtilmiştir; *“Erzurum’un Tercan kazasının Pülk köyündeki petrol gazı ile neft madeninin bulunduğu yer hazine arazisinden olmayıp Cafer Efendi Vakfı’na ait olduğundan tâliplerinin ihale için müracaat etmeye başladıkları Sadâret-i Uzmâ Mektubî Kalemî Orman ve Maâdin Nezâret-i Celîlesi’ne Erzurum vilâyeti dâhilinde vâki’ Tercan kazasının Pülk karyesinde bulunan petrol gazıyla neft madeninin bulunduğu karye tahsisat kabilinden olmakam-ı âharaihalesi için icab eden muamele derdest olunduğundan mezkûr madenlere bir taraftan müdahale ettirilmemesine zâret-i celîlelerinden iş’âr kılınmış...”*.(B.O.A, BEO, 2589-194155) Bunun yanında Şura-i Devlet tarafından gönderilen yazıda bölgedeki kaynakların işletilmesini, orman ve maden nezareti uhdesinde olduğu, bölgedeki kaynakların işletilmesi idareten, siyaseten ve iktisaden birçok yararı olacağı vurgulanmıştır.(B.C.A, 310..10.0-182,255.4, left, 22)

20. yüzyılın başlarında, yeraltı kaynaklarının öneminin artmaya başlamasıyla, Osmanlı coğrafyasında yer altı kaynaklarının arama ve işletmesinde yeni hukuki düzenlemelere gidilmiştir. Bu yasal kanunlar Almanya kanunlarından alınarak uygulamaya konulmuştur.(B.C.A, 30.10.0-182.255.4.9, left, 4) Pulk bölgesindeki yer altı kaynaklarının işletilmesi esasları da bu kanuna göre belirlenmiştir.

21 Aralık 1907 tarihinde Erzurum Valisi Nuri tarafından Orman ve Maden Nezaretine gönderilen bilgide; Pulk Petrol madenin yıllardan beri atıl kaldığı ve boş yere madenin akıp gittiği bilgisi verilmiştir. Verilen bilgide Madenin işletmeye açılmasıyla, Erzurum, Van, Bitlis ve Diyarbakır’ın gaz ve neft ihtiyacının da karşılamakla kalmayarak ülkenin önemli derecede gaz ihtiyacını karşılayabileceği gerçeğinden bahis edilmiştir. (B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 108-111)

26 Aralık 1907 tarihinde Erzurum Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odasına gönderilen belgede, Erzurum’un ticaret ve sanayi olarak geri olduğu, Pulk madenlerinin işletmeye açılmasıyla bölgenin ticaretten ve sanayi olarak gelişeceği umut edilmiştir.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 112) Bölge petrolerinden istifade edilmesi için derhal harekete geçilerek

⁴ Sarıca Murad Osman Bey tarafından çıkarılıp Rusya tebaasından Tiflisli bir Ermeni olan Garvişof’a bir kuyu açtırıldığı, Garvişof’un askeriyenin bulunduğu mntıkada ve Çürük suyu üzerinde askeriyeye dair istihbarat topladığı ve kimliğini gizleyerek müstear isimle imtiyaz talebinde bulunmuştur. Lakin bölgenin askeri olarak stratejik bir mevkiye haiz olduğu için bölgedeki faaliyetleri adı geçen kişinin bölgedeki faaliyetlerine son verilmiştir. B.O,A,Y, PRK,OMZ, 2-22.

petrolün şirketlere ihale edilerek işletmeye açılması gerektiği savunulmuştur.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 112)

Pulk köyünde çıkan petrol Doğu Anadolu'da kış için çok önemli yakıt maddesi olarak görülmüştür. 1907 yılında Erzurum Ticaret Odası'da Hacı İsmail Efendizade ve Tefik Efendi gibi müteşebbisler bölgedeki madenleri işletmek için başvuru yapmışlardır.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left,110) 11 Temmuz 1909'da Erzurum Valiliği tarafından, Erzurumlu Hacı İsmail'e bölgeden gazyağı çıkartması için şartname düzenlenmiştir.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 95) Bölgenin yer altı kaynağı olan petrolün Erzurum vilayetinin kış için yakıt ihtiyacının giderilmesi de göz önünde tutulmuştur.Bölgenin yer altı kaynaklarının Erzurum halkının hizmetine sunulması için Erzurum Belediyesi de bir takım teşebbüste bulunmuştur.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 121) Bu dönemde Pulk petrollerinin imtiyazı Ahmed Celaleddin Paşa'ya verilmiştir.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 101-104). Aynı zamanda bölgedeki zengin petrol kuyularında araştırma yapmak için Rus gaz tacirleri bölgede faaliyette bulunmuşlardır.(B.O,A, DH,İD, 105-1-5) Bu dönemde yer altı kaynakları ile ilgili raporlarda bölgenin ihtiyacına cevap verebilecek miktarda Narman ve Tercan havalisinde zengin enerji kaynakları olduğu bildirilmiştir.(B.O,A, DH,İD, 105-1-5-B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0.) Aynı zamanda raporda, bu kaynakların ülke menfaatine göre işletilirse dışarıdan petrol alımına ayrılan paranın ülke içinde kalacağı vurgulanmıştır. Bu tespitin yapılması enerji algısının önemi yavaş yavaş bu yıllarda oluşmaya başlamıştır. Almanya ve Rusya'nın yanında İngiltere'de 1911 yılında Mr. Maitlands Edwards'ı bölgedeki petrol imkânlarını ve Pulk petrollerini araştırmak için görevlendirilmiştir.(Demirel, 2001, s.29-32).

II. Meşrutiyet döneminin başında, Hacı Necip Bey tarafından bölgedeki petrolün çıkarılması için beş yıllık mukavele imzalanmıştır.(B.C.A, 30.10.0-182.255.4.15) lakin Hacı Necip Bey devlete 2500 lira teminat akçesi veremediği için mukavele fes edilmiştir.(Akşam, 1940, 06 Mayıs 1940)Tercan kazası dâhilindeki Mans nahiyesindeki arazi evkafa ait olduğu için, burada petrol taharri etmek hakkı Evkafındı. Evkaf Nezareti Pulk ve Mans köylerindeki arazide petrol çıkarmak için muhtelif teşebbüslere girişmiştir. Bu teşebbüsler ülke Balkan ve Birinci Dünya savaşına girdiği için bölgedeki petrol arama ve çıkarma işleri de savaş koşullarından olumsuz olarak etkilenmiştir.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 48)

Rusya Doğu Anadolu'yu I. Dünya savaşı sırasında işgal etmiştir. Rusya işgal ettiği bölgede yer altı kaynaklarını değerlendirme konusunda önemli bir mevkide bulunmuştur. Bölgeye ulaşım ve iletişim için gerekli altyapı oluşturmaya çalışmıştır. Çarlık Rusya'sının işgali zamanında, buraya Bakü'den sondaj âletleri getirilmiştir. Mühendis Kemal Numan'ın verdiği bilgiye göre, bu âlet ve edevat "*Bugün bile Erzurum'dan Tercan'a kadar uzanan dar hatlı demiryolu üzerindeki Yeniköy istasyonunda durmaktadır*"(Akşam, 1940, 06 Mayıs 1940). Bu bilgiden de anlaşıldığı üzere bölgede petrol arama çalışması yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ruslar tarafından güney Kafkasya Demiryolları namı hesabına birçok mütehassıs ve jeolog bölgeye araştırma yapılması için gönderilmiştir.(Lokman, 1969, s. 94) Bu yıllarda Tercan bölgelerinde petrol bulma umuduyla sondaj işlemleri yapmışlardır.(Göksu, 1966, s.72) Fakat Çarlık Rusya'sının petrol araştırmaları esaslı bir sondaj işi değildi. Yaptıkları sondaj çalışmaları sonucu petrol işletmişlerdir. Yalnız Pülk yatağı I. Dünya Savaşı'nda petrol vermişse de bu petrolün miktarı pek az olmuştur. (Stchepinsky, 1939, s. 88-101)⁵

18 Aralık 1917 Kafkas cephesine ait Erzincan Mütârekesi ile Osmanlı-Rus ateşkes antlaşması imzalanmıştır.(Yavuz, 1995, s. 220). Rusya'nın Almanya ve Osmanlı Devleti ile 2 Mart 1918'de yaptığı Brest Litovsk barışında, Bolşevikler Çarlığın savaşta işgal ettiği tüm bölgeleri boşaltmaya başlamıştır.(Kurat, 1992, s.140) Ruslar Doğu Anadolu'yu da boşaltmasıyla bölgedeki yapmış oldukları petrol arama faaliyetlerine de son vermek zorunda kalmışlardır.(Öymen, 2005, s.300)

⁵ Geniş bilgi için bkz; Vladimir Stchepinsky, *Erzincan Muntkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri*, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1940.

Milli Mücadele yıllarında Trabzon valisi olan Kapancızade Hamid Bey, Tercan civarında bulunan bir petrol kuyusu kazdığını söylemiş; kaliteli olan bu petrolden istifade etmiştir. (Eken, 2008, s. 246) Vali Hamid Bey, Erzurum Belediyesi'nin gelirlerini arttırmak için çalışmalara başlamış, Tercan'da bir petrol kuyusu kazdırmış, burada kaliteli petrol çıkmasına rağmen vasıtasızlık yüzünden işletilememiştir.(Selvi, 2000, s.263) Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir 10 Ekim 1920'de Erkan-ı Harbiye Umumi Riyaseti'ne gönderdiği bildide, Bakü'de Türk Komünist Fırkası aracılığıyla, Tercan petrol kuyularının temin-i istifade için buraya izam edilen Mehmet Aziz Yoldaş'a lazım gelen muavenet yapılmış ve Tercan'da petrol ihracı için icap eden makina ve teçhizat tamamen Trabzon'a nakli temin edilmek üzere faaliyette bulunulacağı rapor etmiştir.(Aslan, 1997, s.294) Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir, Tercan bölgesi petroleri için bir dizi girişimlerde bulunmuştur. Bu anlamda Mustafa Suphi'den yardım istemiş ve Suphi bu istekleri Azerbaycan Hükümeti nezdinde yerine getirmiştir.(Aslan, 2004, s.72). Karabekir 18 Ağustos'ta “ *Tercan (Mamahatun) garbindeki gaz madenlerinin keşfine gönderdiğim heyetten gaz numunesi geldi. Mükemmel bir halde hükümet alâka bile göstermiyor*”.(Karabekir, 2008, s.951) Diyerek bölgeyle ilgilenilmediğini dile getirmiştir. 1921'de bölgedeki petrol mevkiinde Erzurum belediyesi tarafından bir kuyu kazdırılır, fakat kuyu daha fazla kazdırılmaz çünkü derine indikçe oksijen oranı düşmüştür. Kuyudan çıkartılan iki teneke petrol Erzurum'a incelenmesi için gönderilir. İncelemede petrolün kaliteli olduğu kayıt edilir. Bölgedeki petrol kuyularından daha fazla istifade etmek için Bakü elçiliğine mektup yazılarak Rusya'dan alet ve edevat istenir. Petrol sondajı için Rusya'dan gönderilen alet ve edevat Sarıkamış'tan Tercan'a ulaştırılamamıştır.(Cumhuriyet, 1926, 20 Ekim 1926)

1922 senesinde Evkaf dairesi bu petrolü işletmek için bir takım teşebbüse girmiş, fakat başarılı olamamıştır.(Akşam, 1940, 06 Mayıs 1940) 12 Temmuz 1923 tarihinde Nafia Vekâleti tarafından, İktisat Vekâletine gönderilen belgede; bölgede petrol çıkartılmak için sondaj alet ve edevatı gönderildiği bilgisi verilmiştir.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 15) Sadece alet ve edevat gönderilmekle kalınmayarak bölgede çalışma yapılması için işçi de gönderilmiştir.(T.B.M.M.Z.C, II. Devre, I. cilt, 30. İctima, s. 430)

Sondaj alet ve edevatını Pulk Muhtarı Seyid Mehmed'in içinde bulunduğu bir komisyon tarafından zaptı rap altına alınmıştır.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 17)

3.CUMHURİYET DÖNEMİ PULK (BALIKLI) PETROL SAHASI'NDA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Osmanlı Devleti'nin sona ermesiyle Cumhuriyet Dönemine geçiş sürecinde de bütün devlet politikaları sürdürülmüştür. Gerek I. Dünya Savaşı ve gerekse Milli Mücadele yıllarında da (1915-1923) mevcut yönetimlerin yürütme organlarında sosyal, siyasi ve iktisadi hayata dair gerekli görülen bütün kararları aldığı görülmektedir. Adeta bir yetki devri olarak da görülebilecek bu geçiş sürecinde yönetim işletilmiş, dönemin bütün sıkıntılarına rağmen oluşturulan devlet politikaları gelişen şartları da kapsamaya çalışarak yeni bir devlet yönetim biçimiyle icrasını sürdürmüştür. Nitekim;

Rüşti Paşa 1923'te meclis konuşmasında, “*Tercan civarında bulunan gazocakları için vaktiyle müracaat edilmiş ve amele verilmiştir. Tercan civarında gaz ve petrol kaynaklarından istifade edilmesi ve bu kaynaklardan gaz çıkarmak için askeriye harekete geçerek, Bakü'den gaz ihracına mahsus büyük makineler getirildi. Bu makineler büyüktü bunları, Tercan civarında Yeni köye kadar getirmiştir. Sonra gayet ağır olduğundan gaz kaynaklarına kadar götürülemedi.*”(T.B.M.M.Z.C, II. Devre, I. cilt, 30. İctima, s. 431)

Cumhuriyet ilanından evvel yeni Türk Devleti Doğu Anadolu'da iktisadi vaziyeti yükseltmek ve aynı zamanda bölgedeki yer altı kaynaklarını ülke menfaatlerine kullanmak adına adımlar atılmıştır. Fakat dönemin imkânsızlıkları nedeniyle yapılan teşebbüslerde başarılı olunamamıştır.

24 Mart 1926 senesinde çıkan 792 sayılı petrol kanunu ile Evkafa ait olan bu petroler, hükümete intikal etmiştir (Resmi Gazete, 6 Mayıs 1926, Sayı; 341). Böylece bu kanun ile Pulk

bölgesindeki vakfa ait arazi hükümetin denetimine verilmiştir. Türkiye'deki petrol bölgeleri bu kanunla millileştirilme yolunda önemli bir adım atılmıştır.

15.05.1927 yılında Maden Müdüriyeti yönetimi tarafından, Ticaret Bakanlığı'na gönderilen yazıda, bölgede petrol olduğunu ve buradan petrol çıkartılması için gerekli çalışmaların yapılması talep edilmiştir.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 48) Mühendis Kemal Numan'ın tespitlerine göre, “ *bu arazideki petrolden ümidi kesmemek lâzımdır*”(Akşam, 06 Mayıs 1940). Diyerek bölgedeki milli kaynağın varlığı hakkında bilgi vermiştir.

12.01.1931 tarihinde Erzincan'da Hacı Mehmet Beyzade tarafından Başbakanlığa gönderilen raporda, Tercan Kazası Pulk Köyü'nde bir gazyağı madenin var olduğu, geçmişte işleyen bu gaz madeni, Rusya'nın Azerbaycan'da işlettiği gaz madenlerin damarı olduğu, Rusya işlettiği gaz madenlerinden daha fazla gazdan istifade etmek için Pulk'daki gaz madenin kapatıldığını, 1911 yılında Bakü eşrafında Aziz Bey tarafından bölgeden kaliteli gaz yağı çıkarıldığı, bunların yanında demiryolunun bu bölgeden geçeceği için nakil ve sevkte kolay olacağı bilgisini sunmuştur.(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 4)

28.01.1931 tarihli İktisat Bakanlığına gönderilen bir raporda, bölgede petrolün var olduğu lakin yer hareketlerinin bölgede fazla olması nedeniyle petrolün toplu bir yerde olmadığı bilgisi verilmiştir(B.C.A, 310..10.0.25-1024.1453..0, left, 5).

23 Mayıs 1933 Petrol araştırmaları için 2189 numaralı kanunla iktisat vekiline bağlı petrol idaresi teşekkül edilmiştir(Resmi Gazete, 27 Mayıs 1933, Sayı, 2411). Başka türlü işaret edilmedikçe bundan sonraki faaliyet hep hükümet nam ve hesabına yapılmıştır. Erzincan ve çerçevesindeki petrol kaynaklarının araştırılması da petrol idaresine verilmiştir.

1935 yılı Haziran ayında 2804 numaralı kanunla “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü” kurulmuştur(Resmi Gazete, 22 Haziran 1935, Sayı, 3035). Petrol Arama ve İşletme İdaresi de bu Enstitünün içerisine “Petrol Grubu Direktörlüğü” adıyla girmiş ve petrol arama işlerine adı geçen kurum devam etmiştir.

4.PULK PETROL SAHASINDA ARAŞTIRMA YAPAN ŞAHIS VE KURUMLAR

Tercan kazası Pulk köyünde, Osmanlı Devleti'nden başlayarak Cumhuriyet dönemini içine alan, petrol imkân ve ihtimalleri bulunan sahalarda, çeşitli jeolojik formasyonlarda gömülü petrol yatakları hakkında kimler tarafından etütler yapıldığı ve bu etütlerin hangi şahıs, hangi şirket veya kurum namına yapıldığı ve hazırlanan raporların nerelerde bulunduğu hususunda elde edilen bilgiler, kronolojik bir şekilde düzenlenerek aşağıda sıralanmıştır.

Pulk mıntikasında 1880-1882 yılları arasında Tiflisli Gardikof isminde bir Ermeni tarafından bir kuyu açılmış ve imtiyazı için 1902 de Osmanlı Devleti'ne müracaat etmiş ise de, kendisine bu imtiyaz verilmemiştir. 1900-1902 yıllarında bu havalinin imtiyazı Ahmed Celâlettin Paşa isimli bir Çerkez'e verilmiştir.⁶Lâkin paşanın kendisi bu esnada Mısır'a kaçtığından ve orada vefat ettiğiinden, İmtiyazı Hazine-i Hassa'ya intikal etmiştir.(Lokman, 1957, s. 219-246) Bu bölge ile ilgili ilk yabancı raporlardan birini 1906 yılında Domenico Corpi (Corpi, 1906) adlı araştırmacı tarafından diğeri ise 15 Şubat 1907 tarihinde Daudrix tarafından yayımlanmıştır.(Daudrix, 1907)

Doğu Anadolu'da 1916-1917 Rus işgali yıllarında, Güney Kafkasya demiryolları hesabına Meferd, Stoyanof ve Nalifkin, Pulk petrollerini etüt ve tetkik etmiştir. Bu araştırma bölge petroleri ile ilgili ilk bilimsel rapordur. Bunun raporu da 1919 da, Moskova'da çıkan “Bulletinu Comite Geologique”te neşredilmiştir.(Lokman, 1969, s. 219-246)

⁶ B,O,A, Y.A.RES, 94-75. Kemal Lokman'ın yayımladığı eserde Celâlettin Paşa'ya imtiyaz tarihi 1900-1902 tarihleri arasında gösterilmiş olsa da, B,O,A, Y.A.RES, 94-75 arşiv belgesinde 11 Eylül 1898 tarihi olarak gösterilmiştir.

Kovalevsky isimli bir Rus 1922 yılında, Pulk bölgesinde yapmış olduğu etüt ve tetkiklerine ait raporunu, 30 Temmuz 1922 de, Ankara'da yazmıştır. Bilâhare bu rapor 1923'te broşür halinde Bakü'de basılmıştır. Yine 1922 yılında Profesör Grandjean, "Societe Omnium Internationale de Petrole" şirketi namına ve M. Leon Evkaf idaresi namına Pulk civarı tetkik edilmiştir.(Lokman, 1969, s. 219-246)

1923 Cumhuriyetin ilânını müteakip, 1925'te Lüksemburglu bir jeolog Dr. M. Lucius Türkiye Cumhuriyeti nam ve hesabına Pulk köyünde petrol araştırmaları yapmaya başlamıştır.(Ulus, 03. Ağustos 1937) Elde ettiği bilgileri, İktisat Vekâleti Maadin Umum Müdürlüğü'ne bir rapor halinde teslim etmiştir. Bu rapor bölgedeki petrol ve yer altı kaynaklar için temel referans olmuştur.

1926 yılında Dr. M. Lucius, tarafından etüt edilen Tercan kazası Pulk köyü havalisinde *jeolojik strüktür, sarih bir surette gayri müsait arazide olup, burada münzevi bir petrol sızıntısı varlığı tespit edilmiştir. Meyillerin çok dik, çalışma şartlarının gayet masraflı, denize olan mesafenin uzak oluşu, ormanların mevcudiyeti, nüfusun azlığıyla birlikte gayet yüksek irtifalarda olan bu sarp arazide, vasat kıymette bir petrol yatağının bile mevcudiyetine ümit verecek bir emare mevcut değildir.*(Lucius,1926, No : 205) Raporunu hazırlamıştır.

1926 yılında Erzurum ili petrol raporunda, Pulk'ta (150 m. derinlikte) açmak fedakârlığında bulunabilir. "*Bu teşebbüs ticarî bakımdan makul olmasa bile, memleketin millî mevcudiyeti için yapılması lâzım gelir.*" (M.T. A. Rap. no. 204) Denilerek önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in direktifleriyle 1930'lu yıllarda petrol arama çalışmaları yoğunlaştırılmıştır(Akşam, 18 Ocak 1981) .1930'da Kuzey ve doğu illerindeki petrol zuhurları çalışmasında; Dr. Heybet Lucius, Cevat Taşman⁷(Lokman, 1957, s. 158-163) ve Kemal Lokman'dan⁸ müteşekkil heyet, Hükümet nam ve hesabına tetkikat yapmıştır. Rapora göre, *Pulk'ta (Tercan) Bir petrol strüktürü görülmemiştir. Bununla beraber, muntaka imkânsız sayılamaz*(M.T. A. Rap. no. 201). 1930'da Jeolog Dr. Hofmann "Compagnie Françaisedes Petroles" Şirketi hesabına yukarıda isimleri yazılı bölgelerdeki petrol zuhurlarını etüt ve tetkik etmiştir(Lokman, 1969, s. 219-246).

Mühendis ve petrol uzmanı Mösyö Lion tarafından Pulk madeni hakkındaki rapor; "... *Buradaki petrolün membaı Kafkasya'dakilerin aynıdır. Binaberin teşekkülâtı jeolojisi dahi gösterdiği vecihle muhtelif derinliklerde mevcut müteaddit tabakalardan yani membalardan müteşekkildir. Ve zannolundüğüne göre ilk petrol tabakası 80 ila 100 metre derinlikte bulunabilir.... Köylüler kazdıkları kuyuların suların üzerinde petrol yüzmektedir. Bunlardan en ehemmiyetlisi Pulk karyesinin dört kilometre şimalinde Dumant dağında akar bir halde bulunan petrol membaıdır ki bir petrol membaıdır. Ve köylüler buna neflik derler. Askeri haritalarda gaz madeni namıyla mündemiçtir. Köylüler gayet basit bir usul üzere toplarlar*".(B.C.A, 30.10.0-182.255.4.16-18) Diyerek bölgedeki petrol emaresinden bahsetmiştir. Evkaf İstanbul Müdürlüğü'nün Erzurum vilayeti dâhilinde kâin petrolün bulunduğu vakıf arazi ve havalisi hakkındaki malumatı mübeyyin raporda: "*Pulk çayı bu arazinin derununda cereyan eder ve kuvvei mihanikeye istihsalini imkân kılacak cesamet ve irtifaatı haizdi...Petrol için büyük bir membaı sarfiyat edeceği şüphesizdir*"(B.C.A, 30.10.0-182.255.4.19-21). Denilerek bölgedeki petrol potansiyelinin varlığından bahsedilmiştir.

⁷ Taşman, Türkiye'nin ilk jeologlarından. 1910 yılında Osmanlı Devleti tarafından tahsil için Amerika Birleşik Devletlerine gönderilmiştir. ABD'de Columbia Üniversitesinde Maden Mühendisliği alanında eğitim görmüştür. 1933 yılında 2189'nolu kanunla kurulan "Petrol Arama ve İşletme İdaresi" kurulunca, hükümet tarafından bu işin başına geçmesi için, ülkeye çağırılmıştır. 1935 yılında 2804'nolu kanunla kurulan MTA Enstitüsüne bağlanıp "Petrol Grubu"nu yönetmeye başlamıştır. MTA Enstitüsü Petrol Grubu Direktörü olarak 1945 yılına kadar çalışmıştır. Kemal Lokman, *Türk Petrol Âleminin Büyük Bir Kaybı*, MTA Dergisi, Sayı 49 (1957), s. 158-163.

⁸Fransa'daki yüksek tahsilini, Romanya ve Polonya'daki ihtisasını tamamlayarak 1929'da ülkeye dönen *Kemal Lokman* İktisat Bakanlığının değişik kurumlarında ve T.C. Petrol Dairesi Başkanı olarak hizmet etmiştir. Türkiye'de ilk petrol araştırmalarını gerçekleştiren kişilerden biridir. Amerikan Petrol Cemiyeti üyeliği yapmıştır. Lokman, Türkiye'de ilk petrol mühendisidir; Akşam, 16 Eylül 1931; Cumhuriyet, 22 Mart 1931.

1932 yılında Sırp Mühendis Petenekoff adlı bir uzman, Nizamettin Şevki Bey hesabına,(Ulus, 03. 08. 1937) Tercan kazası Pulk civarının petrol emare ve zuhurlarının etüt ve tetkikini yapmıştır. Bu zat bundan 2-3 yıl önce bir defa daha bu havaliyi tetkik etmiştir.(Petukinoff, 1932, No: 208)

1933'te ülke madenlerinden en önemlilerinden biri Tercan kazasında bulunduğu, bölgedeki petrol rezervlerinin Bakü petrolerinden kaliteli olduğu vurgulanmıştır. Bir Alman ve Amerikan şirketi bölgedeki kaynakların işletilmesine talip olmuşlardır. İş Bankası ile Amerikan şirketi görüşmelerde bulunmuştur. Bölgeden demiryolunun geçirilmesi, maden aramalarının hız verilmesi ve petrol üretimine karar verilmiştir.(Cumhuriyet, 27 Mayıs 1933; Cumhuriyet 13 Temmuz 1933) Türkiye'de maden aramaları için maden uzmanı Sidney Paige getirilerek bölgede arama yapması için görevlendirilmiştir.(B.C.A, 30.18.1.2-37.41.2). Bu minvalde, 1933 yılında Tercan kazası olan Pulk, Maden Jeologu Sidney Paige (B.C.A, 30..18.1.2- 37.41.2) bu mıntıkaı etüt ve tetkik etmiştir. Raporu göre, *bu mıntıka iltivalanmış, faylaşmıştır. Bütün havalide petrol için bir kuyu açılmasını tavsiye ettirebilecek bir bünye görülmemiştir. Hâlihazırda, Pulk havalisinde ticarî petrol keşfi ümidi pek az olduğu kanaatine varılmıştır. Bu havalinin heyeti umumiyesini nazara almak için de mıntıkada sistematik jeolojik tetkiklerin yapılması icap eder.* Raporu ortaya konulmuştur(Paige, 1933, No: 203).

1936 Irak Petrol Kumpanyası Baş Jeologu Mr. Baker'in başkanlığı altında bir heyet tarafından Pulk (Tercan) ve Ekinveren (Boyabat) tarafları etüt edilmiştir.(Lokman, 1969, s. 219-246)

1937 yılında Tercan kazası Pulk havalisinin petrol imkân ve ihtimallerini tetkik eden Jeolog Maxson vardığı sonuçta *Petrollü horizonların açıkta bulunmaları, kapanışın bulunmayışı ve geniş serpantin intruziyonunun bulunuşu dolayısıyla bu mıntıka, ticarî değeri haiz olabilecek petrolün bulunmasına katî surette gayri müsaittir. Yalnız kuzey ve doğuya doğru daha genç kayalarda bir örtülme olduğundan, depo vazifesi görebilecek bir striktürün teşekkülüne ihtimal vardır. Müteaddit yerlerde petrol sızıntıları mevcuttur. Pulk civarında, petrol sızıntıları dikkate şayandır*(Lokman, 1969, s. 219-246).

31. 07. 1939 tarihinde Bakanlar Kurulu izniyle, Hollanda tebaasından Y.Roothan'ın, birinci petrol kıtası olarak gösterilen, Tercan eteklerinde petrol araştırması yapmasına izin verilmiştir(B.C.A, 30.0.18.02-88.75.4). Roothan aynı zamanda 1940 yılında bölgedeki petrol ile ilgili raporu sunmuştur.(Roothan, 1939, No.1116;1940, No .1248) Mühendis Dr. V. Stchepinsky tarafından kaleme alınan“Erzincan Mıntıkasının Rüşubî Yatakları” adlı çalışmasında bölgede petrol emarelerinin var olduğu tespitini yapmıştır.(Stchepinsky, 1940, s. 212-222)

Cevat Eyüp Taşman tarafından 1950 yılında yapılan çalışmada: “*Erzincan ilinin Tercan kazasının 30 kilometre batısında ve Mans Bucağının 6 kilometre şimalinde olan Pulk köyü civarında öteden beri bilinen bir petrol emareleri bulunmaktadır. Gösteri köyün kuzeyinde açılmış olan iki kuyudadır. Kuyudaki su sathı petrol renkleriyle kaplı olduğu gibi kuyunun duvarları da kuvvetli petrol kokusu vermektedir. Petrol emaresi miosen kesmeleri içinde ve bir doğu batı fayı yakınındadır*”.(Taşman, 1950, s. 40-50) Diyerek bölgenin petrol bakımından kayda değer bir bölge olduğunu anlatmaya gayret etmiştir.

1960'ların başında İtalyan Jeolog Maden Teknik Arama Enstitüsü'nde çalışması sırasında Pulk bölgesi petrol kaynaklarını araştırmıştır. Bölgedeki petrol hakkında bilgi vermiştir(Carlo, 1965, No: 4446). 1960'lı yıllardan itibaren Tercan kazası Pulk bölgesinde birçok yer altı kaynaklarından petrol araştırması yapılmıştır.(Akkuş, 1964, No. 4041)⁹

⁹ Geniş bilgi için bkz; Arpat, E., 1964 *Erzincan'ın Çayırılı ilçesinin civarının ve uzak kuzeyinin genel jeolojisi ve petrol imkanları*. M.T.A Raporu No: 4046. Ankara (yayımlanmamış); Akkuş, M., 1964, *Erzincan-Tercan bölgesi detay petrol istikşaf etüdü raporu*. M.T.A Raporu No: 4041 Ankara (yayımlanmamış);Demirmen, F. , 1965, *Çayırılı ilçesi (Erzincan civarı) genel jeolojisi ve petrol olanakları*. M.T.A Raporu No: 4845. Ankara (yayımlanmamış). Bulut, C., 1965, *Erzincan İ43 b3, İ44d1, 143 c2 paftaları kapsayan bölgenin detay petrol etüdü raporu*. M.T.A Raporu No: 4140. Ankara (yayımlanmamış); Demirmen, Ferruh., 1965, *Çayırılı ilçesi (Erzincan civarı) genel jeolojisi ve petrol olanakları*, M.T.A Hap. No: 4845 Yayımlanmamış; Bulut, C. ve Akyol, Z., 1966, *Çayırılı Neftlik-1 kuyu bitirme*

Fotograf 2.Pulk (Balıklı) Petrol sahasında eski sondaj kuyusu (1 nolu kuyu)

Maden Teknik Arama Enstitüsü'nün(M.T.A) faaliyet gösterdiği Doğu Anadolu'daki yoğun jeolojik,jeofizik ve istikşaf sondaj faaliyeti neticesinde, bazı küçük büyük dağ arası basenlerin petrol olanakları yönünden ehemmiyet arz edebileceği meydana çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalarda Erzincan bölgesi de Erzurum baseni içindedir. Tercan kazası Pulk köyündeki petrol sızıntısı bu bölgede petrol olduğuna bir işaret olarak görülmüştür.(Kurtman, 1971, s.1-9.)

Fotograf 3.Pulk (Balıklı) Petrol sahasında eski sondaj kuyusu (2 nolu kuyu)

raporu. M.T.A Raporu No: 4386 Ankara (yayımlanmamış). Birgili, Ş. ve Yurdakul, M., 1971, *Çayırılı Neflik-4 kuyu bitirme raporu.* M.T.A Raporu No: 4822 Ankara (yayımlanmamış);

Günümde araştırılmayı bekleyen bölge atıl bir durumdadır. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemlerinde yapılan çalışmaların emareleri hali hazırda vardır. Pulk Petrol sahasındaki kuyuların üzeri beton dökülmüş bir vaziyette bulunmaktadır.

Bu araştırmada, Tercan kazası Pulk petrolerinin Osmanlı Devleti'nden günümüze kadarki çalışma faaliyetleri ortaya konulmaya çalışarak bölgedeki petrol varlığının olup olmadığını ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda arşiv kaynakları ve literatür taraması yapılmıştır. Bölge petrol sahalarının kamuoyunda yer bulması amaçlanmıştır. Petrol sahası ile ilgili verileri bir araya getirerek müteşebbislerin bu sahada araştırma yapmalarına zemin oluşturacak başvuru kaynakları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmada, bölgede petrolün muhtelif zamanlarda özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde varlığı kesin olarak tespit edilmiştir. Lakin günün koşullarında çıkartılabilecek petrolün maliyetinin altında kalabileceği endişesiyle, Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı'nın ardından Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle ülkede siyasi ve iktisadi olarak gerilemesiyle birlikte devletin ve özel müteşebbislerin bölge ile ilgili alakası da gerilemiştir. Mili Mücadele yıllarında bölge ile ilgili faaliyetler yoğunlaşmış olmakla birlikte olumlu bir sonuç alınamamıştır. Cumhuriyetle birlikte özellikle enerji alanında ülkenin dışa bağımlılığı artmaya başlamasıyla, yerli enerji kaynaklarına da talep artmıştır. Bölgeye bu bağlamda birçok uzman gönderilmiş olmakla birlikte kesin bir netice alınamamıştır. Bölgeye gönderilen araştırmacıların çoğunlukla yabancılardan oluşması, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti dönemlerinde bu alanda araştırma yapabilecek yetişmiş kalifiye elaman eksikliğinin olması ve gelişmiş teknolojik alet ve edevatın olmaması, bölgedeki yer altı kaynakların tespit edilememesinde ve ekonomiye kazandırılmamasındaki önemli faktörlerden olmuştur.

Birinci Dünya savaşının en önemli nedenlerinden biri hiç kuşkusuz Osmanlı coğrafyasındaki petrol alanlarını ele geçirmektir. Fransız ve İngiliz yönetimi bu stratejik yer altı kaynağının önemi bu yıllardan itibaren kavramışlardır. “ *Bir damla petrol bir damla kana bedeldir*”.(B.C.A, 30.10.0-2.12.1.71. left, 45) Clemenceau'nun veciz sözüyle petrol politikasını belirlemişlerdir. Osmanlı Devleti ve selefi Türkiye Cumhuriyeti maalesef uzun vadeli bir petrol politikası belirleyememiştir. Bunun en büyük nedeni de siyasi iradenin bu konuya yeterince önem göstermemesidir.

Sonuçta Türkiye coğrafi konum olarak Ortadoğu, Kafkaslar ve Karadeniz gibi petrol sahalarına çok yakın olmasına rağmen; bu alanda çalışma yapabilecek yetişmiş insan gücü uzun yıllar birkaç mühendisin ötesine geçememiştir. Bu alanda faaliyet gösterebilecek ARGE çalışmaları arzu edilen seviyeye ulaştırılamamıştır. Bu durum nedeniyle petrol arama ve çıkarma

teknolojisi alanında kayda değer ilerleme gösterilememiştir. Yerli teknoloji gelişmediği için dışa bağımlı bir teknolojiye bağımlı kalınmıştır. Bunun sonucunda petrol arama ve çıkarma maliyetleri yükseltmekte ve böylece Pulk petrol sahasında olduğu gibi iktisadi getirisinin az olacağı endişesiyle petrol alanlarında çalışma yapılmamaktadır. Yine ülkemizdeki en büyük eksiklerinden biri de petrol arama ve çıkarma yetkisinin devlete ait olması, kanun ve yasalarındaki düzenleme esasları ve sınırlayıcı standartlar¹⁰ yanında hükümetlerin de uluslararası politik taktikleri nedeniyle bu konularda yapılması gereken girişimler adeta sonuçsuz bırakılmıştır. Diğer yandan bu yasal durumlar özel müteşebbisleri de petrol kaynaklarını arama ve çıkarma işlerine karşı ilgisiz kalmalarına neden olarak gösterilebilir. Yasal düzenlemelerin 2003 ve 2007 deki değişimleri 2014 yılındaki son düzenlemelerle özel girişimin önü açılmasıyla ülkemizde petrol arama ve çıkarma yetkilerinin genişletilerek özel teşebbüse kanuni kolaylıklar sağlama anlayışı meyvelerini vermeye başlamıştır. Nitekim araştırmamızı yayıma sunmamıza ramak kala bir medya haberi Pulk petrol sahasında nitelikli petrolün bulunduğunu(Haber24, 20.11.2014) ve işletilmesi için gerekli girişimlerin başladığını memnuniyetle öğrenmiş bulunmaktayız.

Ülkemizin ve bölgemizin mevcut yer altı ve yer üstü kaynaklarının çağın teknik ve yöntemleriyle değerlendirilmesi için bu alanlarda yüksekokullar ve fakülteler kurularak uzmanlar yetiştirilmelidir. Ülke mevcut yer altı kaynaklarını rantabl olarak kıymetince değerlendirmek adına yetişmiş yerli uzmanlara ve müteşebbislere olanak sağlanmalıdır. Bölgenin yer altı ve yerüstü kaynaklarının değerlendirme çalışmalarının yapılması yanında ülkemizin ve dünyanın geleceği açısından yenilenebilir enerji kaynaklarının da yer verilmelidir. Bu noktada Erzincan coğrafi ve iklim özellikleri bakımından çok önemli bir potansiyeli vardır.

¹⁰ Bu konuda geniş bilgi için bak. Türk petrol kanunları;

1. 6326 Sayılı Kanun, 16.03.1954 tarih ve Resmi Gazete say. 8659 – Kabul tarihi 07.03.1954.

2. 5015 Sayılı Kanun, 20.12.2003 tarih ve Resmi Gazete say. 25322- kabul tarihi 04.12.2003.

3.5574 Sayılı Kanun, 17.01.2007 tarih (EPDK düzenlemesi)

4. 6491 Sayılı Kanun, 22.01.2014 tarih ve Resmi Gazete say. 28890 (uygulama esasları)

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

*Osmanlı Arşiv Belgeleri*¹¹

Türkiye Cumhuriyeti Arşiv Belgeleri

RESMÎ YAYINLAR

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Haber 24

Ulus

KİTAP VE MAKALELER

Akkuş, M. (1964). .Erzincan-Tercan bölgesi detay petrol istikşaf etüdü raporu. M.T.A Raporu No: 4041. (Yayımlanmamış). Ankara

Arpat, E. (1964). Erzincan'ın Çayırılı ilçesinin civarının ve uzak kuzeyinin genel jeolojisi ve petrol imkânları. M.T.A Raporu No: 4046. (Yayımlanmamış) Ankara.

Aslan, B. (2004). Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923). Kaynak Yayınları, İstanbul.

Aslan, Y. (1997). Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluşu ve Mustafa Suphi: Türkiye komünistlerinin Rusya'da teşkilatlanması, 1918-1921. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Balıksoy, L. M. (1965). Türkiye'de Petrol Davası. Tarla Yayınevi, İstanbul .

Birgili, Ş. ve Yurdakul, M. (1971). Çayırılı Neflik-4 kuyu bitirme raporu. M.T.A Raporu No: 4822. Ankara (Yayımlanmamış).

Bulut, C. (1965). Erzincan İ43 b3, İ44d1, 143 c2 paftaları kapsayan bölgenin detay petrol etüdü raporu. M.T.A Raporu No: 4140. Ankara (Yayımlanmamış).

Bulut, C. ve Akyol, Z. (1966). Çayırılı Neflik-1 kuyu bitirme raporu. M.T.A Raporu No: 4386. Ankara (Yayımlanmamış).

Corpi, D. (1906). Pulk'ta Petrol Menbası Erzurum-Tercan, Rap. No: 206.

Daudrix, (1907). Erzurum Vilayeti Tercan Kazası Dahilinde Pulk Köyü Civarındaki Petrol Zuhuratu Hakkında Rapor, Rap. No: 207.

Demirel, M. (2001). Doğu Anadolu Petrol Yatakları ile İlgili Bir Belge. Doğu Coğrafya Dergisi, 7(6), 29-32.

Demirmen, F. (1965). Çayırılı ilçesi (Erzincan civarı) genel jeolojisi ve petrol olanakları. M.T.A Raporu No: 4845. (Yayımlanmamış).

Durand, D.(1966). Milletlerarası Petrol Politikası, Tan Matbaası, İstanbul

Ediger, Ş. V. (2006). Osmanlı'da Neft ve Petrol. ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

Eken, H. (2008). Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları, Kapancızâde Hamit Bey, Yedi Tepe Yayıncılık, İstanbul.

¹¹Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti arşiv belgeleri numaraları sayfa içinde verilmiştir.

- Gedik, A. (2008). "Kemah-Erzincan-Çayırılı Yöresi Tersiyer Birimlerinin Jeolojisi ve Petrol Kaynak Kaya Özellikleri", MTA Dergisi, 137, 1-26.
- Göksu, E. (1966). Türkiye'de Petrol. İstanbul Teknik Üniversitesi Yay, İstanbul.
- Göksu, E. (1996). Türkiye'de Petrol. İstanbul: İstanbul Teknik Üniv. Yayınları, İstanbul.
- Karabekir, K. (2008). İstiklâl Harbimiz II. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [Karaca](#), A, [Sen](#), Ö. (1993). Osmanlı Panayırıları, Eren, İstanbul.
- Karasu, N. ve Özyardımcı, N.(1968). Çeşitli Yönleri ile Erzurum ve Çevresi, Ulusal Verem Savaş Derneği XXI. Kongresi ,27-30 Haziran 1968, Erzurum.
- Kılıç, Ü. (2009). "Erzurum'da Cafer Efendi Vakfı". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 41, 173-187.
- Konukçu, E. (1992). Selçuklulardan Cumhuriyet'e Erzurum. Ankara.
- Konyalı, H. İ. (1960). İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi, Ercan Matbaası, İstanbul.
- Kurat, Y. T. (1992). "1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkileri". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 16(27), 140.
- Kurtman, F. ve Akkuş, F. M. (1972). Doğu Anadolu'daki Ara Basenler Ve Bunların Petrol Olanakları". Bulletin Of The Mineral Research and Exploration İnstitute Of Turkey, 77, 1-9.
- Lokman, K. (1957). Türk Petrol Âleminin Büyük Bir Kaybı, MTA Dergisi, 49, 158-163.
- Lucius, M. (1926). Pulk Petrol Mıntıkası. M.T.A Raporu No : 205. Ankara (Yayınlanmamış Çalışma)
- M.T.A. Raporları, Mercan - Tercan bölgesi detay petrol istikşaf etüdü raporu. Erzinca 144-a3 ve 144-D4 paftaları. M.T.A. Raporu No: 4041 Ankara, 1964, (Yayınlanmamış).
- (1969). "Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, 72, 219-247.
- (1950). "Türkiye'de Bitümlü Tezahürlerin Stratigrafik Yayımı". Maden Teknik Arama Enstitüsü Mecmuası, 40, 40-50.
- (1940). Erzurum ve Erzinca Vilayetlerindeki Petrol jeolojisi Araştırma Raporu. MTA Raporu No: 1248. Ankara.
- [MacQueen](#), B. (2013). An Introduction to Middle East Politics, SAGE Publications.
- Mutluer, M. ve Soykan, F. (1995). "Türkiye'de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı". Ege Coğrafya Dergisi, 8, 37-56.
- Öngör, S. (1964). Orta Doğu, Siyasi ve İktisadi Coğrafya, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Öymen, O. (2005). Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Pisoni, C. (1965). Tercan bölgesinin jeolojisi ve petrol olanakları. MTA Raporu No: 4446. Ankara (Yayınlanmamış).
- Roothan, P. J. (1939). Erzinca ve Erzurum vilâyetlerinin bilhassa petrol cephesinden jeolojik araştırmalarına ait muvakkat muhtasar rapor. M. T. A. Derleme Raporu No: 1116. Ankara.
- [Selvi](#), H. (2000). Milli Mücadele'de Erzurum, (1918-1923), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara.
- Stchepinsky, V. (1939). "Sivas Vilâyeti İdrokarbürleri ve Tuzlu Menbaları". M. T. A. Dergisi, 17, 88-101.
- (1940). Erzinca Mıntıkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri, Alâeddin Kral Basımevi.
- (1940). "Erzinca Mıntıkasının Rusubi Yatakları". M.T.A Dergisi, 19, 212-222.
- Taşman, E. C. (1949). "Petrolün Türkiye'de Tarihi". Maden Tetkik ve Arama Dergisi, 39, 9-13.
- Tümertekin, E. (1970). Anglo-Amerika. İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, N. (1995). "Erzinca Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 17(28), 220.
- [Yüksel](#), H. (1998). Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683), Ankara.

